

УДК 7.071: 788

Маринін І. Г.

ВНЕСОК МАЙСТРІВ Б. ГУЛАШЕВСЬКОГО ТА П. ЦИНКАЛОВА У ВДОСКОНАЛЕННЯ ВИКОНАВСЬКИХ ХАРАКТЕРИСТИК ОРКЕСТРОВИХ СОПІЛОК

У статті висвітлюється діяльність Кам'янець-Подільських майстрів Бориса Гулашевського і Петра Цинкалова та їх внесок у кардинальні зміни форми, строю, технічні й функціональні можливості оркестрових сопілок.

Ключові слова: сопілки, оркестрові сопілки, оркестрове виконавство.

Тенденція “професіоналізації” народно-інструментального виконавства в професійній (академічній) та традиційній (фольклорній) сферах побутування, яка потужно набрала ходу в другій половині ХХ ст., мала величезний вплив на народних умільців музичного інструментарію в реалізації якісних змін у художньо-технічних можливостях, формах, конструкціях, технічно-виконавських параметрах та виконавських функціях.

Всебічне дослідження процесів, які спричинили появу якісного музичного інструментарію, неможливі без пильної уваги до конкретних постатей, визначення їхнього місця і ролі у цьому процесі. Саме тому, актуальність теми впливає із необхідності дослідити діяльність Кам'янець-Подільських майстрів Бориса Гулашевського і Петра Цинкалова та їх внесок у кардинальні зміни форми, строю, технічні й функціональні можливості оркестрових сопілок у тісному поєднанні з чіткими завданнями інструментознавства, органології, етномузикознавства. Такий підхід обумовлений наступними факторами: постаті Б. Гулашевського й П. Цинкалова та їх творча експериментаторська діяльність в українській органології є недослідженими; зміни в конструкції форми, строю, діапазону оркестрових сопілок Б. Гулашевського та П. Цинкалова їх переваги і вплив на художньо-технічне академічне виконавство не знайшли належного висвітлення у наукових дослідженнях.

Українське інструментознавство є предметом низки наукових досліджень. Інтенсивна увага до питання дослідження вдосконалення народних інструментів завжди знаходилась в полі зору українських дослідників-органологів: А. Гуменюка, В. Гуцала, П. Іванова, В. Комаренка, М. Лисенка, М. Лисенка-Дністрянського, Г. Хоткевича та ін. Зокрема, А. Гуменюк [1], В. Гуцал [2], П. Іванов [3] вперше описали стрій, технічні та функціональні можливості хроматичних оркестрових сопілок, їх назви, діапазон тощо.

Сучасні погляди у вивченні народного інструментарію викладені у дисертаційних дослідженнях, присвячених історії походження окремих народних інструментів, їх удосконаленню та академізації (І. Алексеєв, М. Давидов, Є. Іванов (баян), В. Дутчак, А. Омельченко (бандура), Є. Бортник (домра), О. Незовибатько, Т. Баран (цимбали), Л. Шорошева (кобза) та ін). У цьому контексті Л. Пасічняк зазначає, що “...сучасний стан академічного народного інструментарію забезпечила діяльність багатьох творчих особистостей, які значно покращили його акустичні властивості, форму, хроматизували звукоряд. Серед найвидатніших вітчизняних майстрів – Л. Гайдамака, О. Корнієвський, Г. Хоткевич, (бандура харківського типу), В. Герасименко, Р. Гриньків, І. Скляр, В. Тузиченко (бандура київського зразка), <...> Г. Агратіна, Т. Баран, В. Зуляк, О. Незовибатько, В. Руденко, (цимбали); Є. Бобровников, Д. Демінчук, І. Скляр, (сопілка); <...> М. Прокопенко (кобза)” [5, с. 8]. Однак, на нашу думку, несправедливо залишилася поза увагою дослідників діяльність кам'янець-подільських майстрів-сопілкарів Бориса Гулашевського й Петра Цинкалова. Осмислення значимості їх внеску в розвиток сучасного народно-інструментального виконавства України зумовлюють **актуальність** теми дослідження.

Метою наукової розвідки є окреслення сутнісних характеристик форми, строю, матеріалу, способу виготовлення, художньо-технічних й функціональних можливостей, кардинальних змін і переваг оркестрових сопілок конструкції кам'янець-подільських майстрів Б. Гулашевського та П. Цинкалова.

Визначення мети дослідження зумовили виконання таких **завдань**:

з'ясування художньо-технічних та функціональних можливостей оркестрових сопілок конструкції Гулашевського-Цинкалова на прикладі оркестру сопілкарів “Фольклор” (м. Кам'янець-Подільський); характеристика діяльності Б. Гулашевського і П. Цинкалова та їх внесок формуванні академічної системи українського народного інструментарію.

Вивчення сопілок оркестру “Фольклор” (м. Кам'янець-Подільський) з Південно-Західного Поділля ґрунтується на історико-морфологічному, музично-стилістичному, структурно-типологічному та системно-етнофонічному методах дослідження народних музичних інструментів, які систематизовані відомим інструментознавцем І. Мацієвським у праці “Ігри й співголосся. Контонація” (2002) [4, с. 33–36].

Беручи до уваги всі наукові праці з проблеми класифікації музичного інструментарію вітчизняних (А. Гуменюк, М. Грінченко, К. Квітка, М. Лисенко, М. Хай, Г. Хоткевич, В. Шухевич та зарубіжних вчених-музикознавців (Ф. Геварт, Е. Горнбостель, К. Закс), їх основні критерії, ми дійшли висновку, що оркестрові сопілки конструкції кам'янець-подільських майстрів Б. Гулашевського та П. Цинкалова відносяться до групи **народних аерофонів** (духові).

За інструментальним складом оркестр сопілкарів “Фольклор” є **однорідний**, що об'єднує однакові за тембром і специфікою звуковидобування інструменти (пріми, альти, тенори, баритони, басы, контрабасы). За тембровою ознакою оркестрові сопілки варто класифікувати як **темброво-спорідненні**, а за принципом звуковидобування – **лабіальні** (губні) (*labium* (лат.) – губи) [7, с. 175] духові музичні інструменти.

На початку другої половини ХХ ст. над удосконаленням форми, конструкцій оркестрових різновидів сопілок в Україні працювали майстри-конструктори: Є. Бобровников, Д. Демінчук, В. Зуляк, Н. Матвеев, І. Скляр, О. Шльончик та інші. Вони першими здійснили “...спробу поєднати на основі законів акустики різні розміри сопілок (довжину, діаметр, місце свердління отворів), розширити звукоряд, впровадити хроматизацію” [3, с. 62].

Новий етап в удосконаленні народного сопілкового інструментарію особливого розмаху набув на початку 60–х років ХХ ст. До цієї справи приєднався майстер з Кам'янця-Подільського – Борис Гулашевський. У той час музикознавці стверджували, що домогтися розширення діапазону вниз на сопілкових оркестрових інструментах є неможливим завданням. Починаючи із 1960 року, протягом 10 років він працював над удосконаленням тембро-акустичних характеристик та розширенням діапазону у нижньому регістрі шестиотвірних оркестрових сопілок (бас, контрабас). У 1964 році у Кам'янець-Подільському, вперше в Україні був створений **перший сопілковий оркестр** (від пріми до контрабаса з діапазоном від **мі** контроктави до **фа** четвертої з діатонічним строем), здатний відтворювати всі діатонічні звуки музичного звукоряду.

Надалі Б. Гулашевський разом із П. Цинкаловим плідно працювали над виготовленням інструментів з хроматичним строем, які б відповідали академічним зразкам музичних інструментів. В основу концепції будови, строю та різновиду оркестрових сопілок майстри поклали принцип будови духового оркестру (труби, альти, тенори, баритони, басы, туби). Три роки знадобилося кам'янецьким “страдиварі” Б. Гулашевському і П. Цинкалову на створення ескізів креслень майбутніх інструментів, придбання верстатів та інструментів, які необхідні для виготовлення сопілок різних розмірів. За особливими критеріями підбиралися породи деревини з груші, горіха, липи, дуба, ясена, осики, які протягом 3-х років, згідно з технологічними вимогам, піддавалися сушінню. У 1979 році оркестр сопілкарів повністю обновився новими хроматичними інструментами, які відповідали не тільки естетичним, але й сучасним художньо-технічним вимогам до такого виду інструментів.

Розглянемо сім'ю хроматичних оркестрових сопілок конструкції Б. Гулашевського та П. Цинкалова.

Сопілка-пріма C-dur (рис. 2) Сопілка-пріма – різновид оркестрових сопілок, транспонуючий музичний інструмент (звучить на октаву вище від написаного).

Рис. 2. Сопілка-пріма

Діапазон: **до** другої – **фа** четвертої октави.

Довжина сопілки-пріми – 32 см; діаметр розтруба d – 2,7 см.

Динамічна шкала інструмента залежить від регістру звучання. В нижньому регістрі сопілка звучить тихо (***p***), не виразно. В середньому її звучання світле, насичене (***mf***), у верхньому – голосне, пронизливе (***f***).

Сопілка-пріма – віртуозний, рухливий інструмент, який виконує складні сольні та підголоскові партії, гармонічні фігурації, епізодично – акомпанемент. В оркестрі (ансамблі) сопілка відтворює орнаментику (мелізматичні прикраси) – форшлаги, трелі, морденти, групето, а також подвійне стакато. Оркестрова партія нотується в скрипковому ключі.

Сопілка-альт G-dur (рис. 3) – різновид оркестрових сопілок, за конструкцією аналогічна звичайній, але дещо більша і звучить на кварту нижче за звичайну.

Рис. 3. Сопілка-альт

Діапазон: **соль** першої – **соль** третьої октави.

Довжина сопілки-альт – 42 см; діаметр розтруба d – 3,5 см.

Сопілка-альт є технічно досконалим музичним інструментом. В нижньому регістрі звучить м'яко, лагідно, оксамитово; у середньому – прозоро; у верхньому – дещо різкувато. В оркестрі (ансамблі) сопілка-альт в середньому регістрі виконує сольні й підголоскові партії, акомпанемент, підголоски, контрапункт, гармонічну педаль та фігурації.

Оркестрова партія сопілки-альт нотується в скрипковому ключі.

Сопілка-тенор C-dur (рис. 4) – різновид оркестрових сопілок, за своєю мензурою удвічі більша від пріми та майже наполовину за альтя.

Рис. 4 Сопілка-тенор

Діапазон: **до** першої – **сі** другої октави.

Довжина сопілки-альта – 63 см; діаметр розтруба d – 4,0 см.

Звучить сопілка-тенор дуже ніжно, наспівно, світло. Тенору часто доручають в середньому та нижньому регістрах гру основної мелодичної лінії, кантилени, підголосків, акомпанементу та гармонічної педалі. У нижньому регістрі тембр матовий, глибокий; в середньому – густий; у верхньому – світлий.

Оркестрова партія сопілки-тенор нотується в скрипковому ключі.

Сопілка-баритон C-dur (рис. 5) – різновид оркестрових сопілок, має трохи ширшу мензуру чим тенор і більш повний, густий, але не зовсім потужний звук (особливо в середньому та низькому регістрах, де нагадує басовий тембр).

Рис. 5. Сопілка-баритон

Діапазон – до першої октави – **соль** другої октави.

Довжина сопілки-баритон – 58,5 см; діаметр розтруба d – 5,5 см.

В нижньому регістрі звучить лагідно, оксамитово густим матовим тембром; у середньому – м'яко; у верхньому – дещо різкувато.

Баритон виконує мелодію, сольні епізоди в низькому регістрі, контрапункт, гармонічну педаль, а також акомпанемент.

Оркестрова партія сопілки-баритон нотується в скрипковому ключі.

В оркестрі є три види сопілок-басів (G-dur, C-dur, G-dur), які відрізняються розмірами і діапазонами.

Сопілка-бас G-dur (малий бас) (рис. 5) – різновид оркестрових сопілок з низьким за звучанням і великий за розмірами музичний інструмент (біля метра). Оркестрова партія нотується в басовому та скрипковому ключах.

Рис. 5. Сопілка-бас G-dur

Діапазон: **соль** малої октави – **соль** першої октави.

Довжина сопілки-бас G-dur – 98 см; діаметр розтруба d – 5,5 см.

Сопілка-бас порівняно з баритоном має більш густий, м'який і компактний тембр звуку, а також є технічно рухливим.

Зверху на інструменті розташований клапанний механізм з 6-ма клапанами для видобування хроматичних звуків (пальцями закриваються і відкриваються 4 отвори, а всіх інші – 6 клапанами).

Сопілка-бас G-dur в оркестрі виконує функцію баса, епізодично – сольну партію в низькому регістрі та контрапункт.

Оркестрова партія сопілки-бас G-dur нотується в басовому ключі.

Сопілка-бас C-dur (середній бас) (рис. 6) – різновид оркестрових сопілок з низьким за звучанням і великий за розмірами музичний інструмент.

Рис. 6. Сопілка-бас C-dur

Діапазон – до великої – до малої октави.

Довжина сопілки-баса C-dur – 1,44 м; діаметр розтруба d – 7,8 см.

Зверху на інструменті розташований клапанний механізм з 5-ма клапанами для видобування хроматичних звуків (пальцями закриваються і відкриваються 4 отвори, а всіх інші – 5 клапанами).

В оркестрі виконує функцію баса в октаву з контрабасом, а також сольну партію в низькому регістрі та контрапункт.

Оркестрова партія сопілки-бас C-dur нотується в басовому ключі.

Сопілка-бас G-dur (великий бас) (рис. 7) – різновид оркестрових сопілок з низьким за звучанням і великий за розмірами музичний інструмент.

Рис. 7. Сопілка-бас G-dur

Діапазон: **соль** великої – **соль** малої октави.

Довжина сопілки-баса G-dur – 1,87 м; діаметр розтруба d – 10,5 см.

Зверху на інструменті розташований клапанний механізм з 9-ма клапанами для видобування хроматичних звуків.

В оркестрі виконує функцію баса в октаву з контрабасом та контрапункт, епізодично – сольну партію в низькому регістрі.

Оркестрова партія сопілки-бас G-dur нотується в басовому ключі.

Головна перевага басових сопілок подільських майстрів полягає в тому, що вони у технічному плані, за шириною діапазону та величиною розмірів перевершили сопілки майстрів Є. Бобровникова, Д. Демінчука, В. Зуляка, І. Скліяра. Наприклад, П. Іванов, ведучи мову про діапазон і технічну характеристику сопілки-бас C-dur конструкції Є. Бобровникова, зазначає, що "... інструмент із-за незручності гри в наш час не використовується" [3, с. 63], а В. Гуцал застерігає, що: "... технічні можливості на басовій сопілці обмежені. На ній можна виконувати мелодію лише в повільному темпі, хроматичні пасажі у швидкому темпі практично не використовуються" [2, с. 36]. Натомість, колишній керівник ансамблю "Фольклор" А. Твердохліб твердить, що "...сопілка-бас C-dur конструкції Гулашевського- Цинкалова є значно більша за розмірами за своїх попередників, але це не впливає на темпові відхилення чи виконання хроматичних пасажів у швидких темпах".

Суттєвою перевагою хроматичних сопілок-бас конструкції Б. Гулашевського та П. Цинкалова є значне розширення діапазону вниз.

Сопілка-контрабас C-dur (рис. 8) – різновид оркестрових сопілок з дуже низьким за звучанням і великий за розмірами музичний інструмент.

Рис. 8. Сопілка-контрабас C-dur

Діапазон: **соль** контроктави – **ре** малої октави.

Довжина сопілки-контрабаса C-dur – 2,61 м; діаметр розтруба d – 14,5 см.

Сопілка-контрабас C-dur (рис. 9) складається з двох частин. Цей чинник збільшує діапазон звучання інструмента на октаву нижче (рис. 9). В середній частині два фрагменти інструмента закріплюються замками.

Рис. 9. Сопілка-контрабас C-dur (в розібраному вигляді)

Сопілка-контрабас C-dur є транспонуючим інструментом. Оркестрова партія сопілки-контрабаса записується на октаву вище від реального звучання і нотується в басовому ключі.

Зверху на корпусі інструмента розташований клапанний механізм з 10-ма клапанами для видобування хроматичних звуків.

Сопілка-контрабас G-dur (рис. 10) – різновид оркестрових сопілок з дуже низьким за звучанням і найбільший за розмірами музичний інструмент.

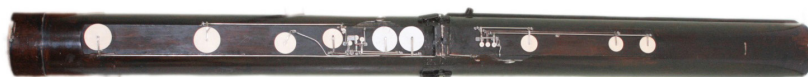

Рис. 10. Сопілка-контрабас G-dur.

Сопілка-контрабас G-dur складається з двох частин. Цей чинник збільшує діапазон звучання інструмента на октаву нижче (рис. 11). В середній частині два фрагменти інструмента закріплюються замками.

Рис. 11. Сопілка-контрабас G-dur (в розібраному вигляді)

Діапазон: *мі* контроктави – *ля* великої октави.

Довжина сопілки-контрабас G-dur – 2 м 90 см; діаметр розтруба d – 21 см.

Сопілка-контрабас G-dur є транспонуючим інструментом. Оркестрова партія сопілки-контрабаса записується на октаву вище від реального звучання і нотується в басовому ключі. Зверху на інструменті розташований клапанний механізм з 9-ма клапанами для видобування хроматичних звуків.

Під час гри на сопілках-контрабасах C-dur і G-dur виконавець, стоячи, тримає інструмент у вертикальному положенні. Нижня частина інструмента впирається в підлогу. Сопілки-контрабаси є громіздкими, але технічно досконалими музичними інструментами з глибоким виразним звуком. Використовується у сопілковому оркестрі для проведення функції баса в октаву у нижньому регістрі разом із сопілками-бас. Епізодично виконує соло.

Для виготовлення сопілок-контрабасів C-dur і G-dur використовувалися липа та електрокартон, який наклеювався зверху на циліндричну форму корпусу двох половин розтруба для його зміцнення. Також, одним із секретів конструкторської винахідливості обох майстрів полягає у використанні резонансового підсилювача, який вирізався всередині інструмента.

У 1980 році Б. Гулашевський виїхав разом із комплектом своїх перших сопілок з України на постійне місце проживання до Йошкар-Оли (столиця Марійської АРСР, Росія) де створює новий ансамбль. Під час виступу по російському телебаченню Б. Гулашевського зі своїм оркестром сопілок, які були виготовлені в Кам'янці-Подільському, було оголошено, що виступає оркестр "русских свирілей" ?..

Майстер П. Цинкалов помер 1 вересня 2007 року у віці 96 років у Кам'янці-Подільському.

Переваги сопілок конструкції Гулашевського-Цинкалова у діапазонних та техніко-виконавських характеристиках очевидні й на, сьогоднішній день, є неперевершеними. Удосконалення оркестрових сопілок майстрами Б. Гулашевським і П. Цинкаловим є головним чинником зародження першого в Україні оркестру сопілкарів, який за інструментальним складом та діапазонними характеристиками відповідає професійним вимогам щодо такої форми виконавства і має величезний вплив на розвиток академічного народно-інструментального виконавства в Україні.

Список використаних джерел

1. Гуменюк А. Українські народні музичні інструменти : Наукова думка / Андрій Гуменюк. – К., 1967. – 245 с.
2. Гуцал В. Грає оркестр українських народних інструментів / Віктор Гуцал // Райдуга. – К., 1978. – 134 с.
3. Іванов П.Г. Оркестр українських народних інструментів. / Перекоп Гаврилович Іванов. – К., 1981. – 110 с.
4. Мацієвський І. Ігри й співголосся. Контонація [музикологічні розвідки] / Ігор Мацієвський. – Тернопіль : Астон, 2002. – 172 с.
5. Пасічняк Л. Академічне народно-інструментальне ансамблеве мистецтво України ХХ ст. : історико-виконавський аспект: автореф. дисер. на здоб. наук. ступ. канд. мист-ства : спеціальність 17.00.03. – «Музичне мистецтво» / Л. М. Пасічняк. – Львів, 2007. – 18 с.
6. Хоткевич Г. Музичні інструменти українського народу / Гнат Хоткевич – Харків, 2002. – 290 с.

The article highlights the activities of masters Borys Hulashevskiy and Petro Tsynkalov and their contribution to the cardinal changes of shape, tune, technical and functional capabilities of orchestral panpipes.

Keywords: panpipes, orchestral panpipes, orchestral performance .

УДК 378.016:785

Мозгальова Н.Г.

ВИХОВНІ МОЖЛИВОСТІ ФОРТЕПІАННОЇ МУЗИКИ ДЛЯ ДІТЕЙ

Стаття присвячена обґрунтуванню виховних можливостей фортепіанної музики для дітей. Визначено, що проблема вивчення та обґрунтування виховних можливостей фортепіанної музики для дітей стала предметом розгляду зарубіжних та вітчизняних дослідників. Проаналізовано широкий спектр творів українських композиторів для дітей. Визначено стилеві ознаки фортепіанної музики для дітей. Обґрунтовано, що література для фортепіано надає широкі можливості для ознайомлення дітей з найрізноманітнішими стилевими та жанровими феноменами, здатна забезпечити цілісність процесу виховання молодого покоління. Систематичне оволодіння фортепіанною літературою дозволить виховувати в дітях почуття краси, любові до рідної землі, захопленість музичним мистецтвом.

Ключові слова: виховання, вчитель музики, фортепіанна музика, молодші школярі, музичні здібності.

Система музичного виховання в сучасній школі пов'язує воедино навчання естетичного сприйняття музики і розвиток виконавських можливостей учнів. Ознайомлення з найкращими зразками фортепіанної музики служить основою естетичного виховання школярів засобами музики, формування їхнього світогляду та музичного смаку. Нагромадження музичних вражень сприяє розвитку в дітей музичних потреб, інтересів і здібностей. Проблема вивчення та обґрунтування виховних можливостей фортепіанної музики для дітей стала предметом розгляду зарубіжних (Л. Горюнова, К. Зенкін, В. Пропп, З.Ринкявичус, М. Ройтерштейн, Є. Тіунова та ін..) та вітчизняних дослідників (М. Іванова, Є. Печерська, Л. Хлебнікова, О. Щолокова та ін.).

Мета статті полягає у визначенні виховного потенціалу дитячої фортепіанної музики та обґрунтуванні необхідності її впровадження в практику інструментально-виконавської підготовки вчителів музичного мистецтва.

Передова шкільна практика естетичного виховання дітей показує, що чим глибше вони сприймають твори мистецтва, тим яскравішими і різнобічними стають їхні уявлення про